

ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ (ПЧИ) И ПАРИЧНИ ТРАНСФЕРИ ОТ БЪЛГАРСКАТА ТРУДОВА МИГРАЦИЯ ВЪЗМОЖНИ ЕФЕКТИ ВЪРХУ МНОГООБРАЗИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Въведение

Осъществяването на преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) и нарастването на международната миграция са едни от основните проявления на съвременните международни икономически отношения. Глобализирането на международните икономически отношения допринася за разширението на сливането на компании и придобиване на дялов капитал, които лежат в основата на ПЧИ, както и за нарастване на международната миграция. Това се дължи на отпадането на част от ограниченията и на засилването на икономическата активност на транснационалните компании (ТНК), както и на разликите в икономическото развитие между развитите и развиващите се държави. Известно е, че международните фактори на производството капитала и работната сила се движат към държави, които имат добра промишлена база, сравнително по-висок жизнен стандарт и добро заплащане.

Приливът на ПЧИ води до създаване и/или развиване на нови производства или други дейности, което влияе благотворно на икономиката на приемащата държава. Чрез осъществяването на ПЧИ могат да се пренасят нови знания и технологии, създават се нови работни места и се квалифицира работната сила. ПЧИ влияят положително върху отделни отрасли, върху региона и върху икономиката на приемащата ПЧИ държава. На макроикономическо равнище ПЧИ допринасят за финансиране на дефицита на текущата сметка на платежния баланс. Така влиянието на ПЧИ надхвърля тяхното икономическо измерение като те предизвикват изменения в социален, културен и демографски аспект, което усилва многообразието в страната.

Международната миграция също видоизменя икономическата среда в държавата, която привлича емигранти и в тази, от която те произхождат. Влиянието на международната миграция върху икономиката на приемащата емигранти държава се изразява в следните насоки: Първо, във време на икономическа активност, развитите държави се нуждаят от идването на сравнително по-ниско образовани работници. Второ, развитието на нови технологии в развитите държави привличат също и високо образовани спе-

циалисти от чужбина, защото там те получават по-добри условия на труд, реализация и заплащане. Ефектите от труда на емигрантите влияе върху повишаването на общото благосъстояние, на икономическия растеж, на произвеждането на допълнителен доход. Трето, емигрантите пренасят техните традиции, култура и разбирания в приемащата държава и така променят икономическата и социална среда, усилвайки многообразието.

В страната на произход на емигрантите се развиват следните процеси. От държавата излизат големи групи от квалифицирани специалисти, което лишава икономиката и производството от квалифицирани кадри. Изтичането на ниско квалифицирана работна ръка също влияе отрицателно на снабдяването на пазара на труда с работна ръка. Това влошава условията на пазара на труда, свива производството и респ. ограничава икономическия растеж.

Икономическата емиграция в повечето случаи изпраща пари обратно в родината с цел финансовото подпомагане на близките си. Тези парични трансфери са финансов поток, който се движи обратно на движението на работната сила, т.е. от развитите индустриални държави към развиващите се страни. За някои държави, финансовите средства, изпращани от емигрантите, превишават обема на ПЧИ. Оказва се, че емигрантите имат положително въздействие върху икономиката на държавата на тяхния произход. Трансферите на пари от емигрантите имат икономическо, социално и финансово значение за редица развиващи се държави и са част от външно финансиране на икономиките им.

От началото на 90-те години на ХХ век, България отвори своя пазар за стоки, услуги и капитали. Политиката беше насочена към привличане на ПЧИ, но на практика те нараснаха след 2000 год. поради общото подобряване на икономическата и финансова конюнктура в страната. Натрупването на ПЧИ допринесе за макроикономическото и финансово стабилизиране на държавата. Подобно на редица развиващи се страни, от България емигрираха значителен брой хора като известен процент от напусналите страната бяха квалифицирани специалисти. Независимо от затварянето на редица производства поради икономическата и финансова криза настъпила в периода на преход към пазарно стопанство, емигрирането на голям брой специалисти се отрази пагубно на българската икономика и на възможностите за нейното по-бързо реструктуриране. След 2000 год. обаче се наблюдава тенденция на нарастване на паричните трансфери от българската трудова миграция към близките им в България. Двата финансови потока от ПЧИ и от паричните трансфери от емигрантите на практика са значителна част от външното финансиране на държавата.

Настоящата разработка има за цел да анализира някои аспекти на влиянието на ПЧИ и паричните трансфери от българската трудова миграция върху икономиката и общото благосъстояние на населението. В първата част се анализира нарасването на ПЧИ и тяхното влияние върху многообразието на бизнес средата. Във втората част се разглеждат някои аспекти

на българската емиграция и значението на паричните трансфери за преодоляване на обедняването на българското население вследствие икономическите и политически сътресения, които България изпита през последните 20 години на преход към пазарна икономика.

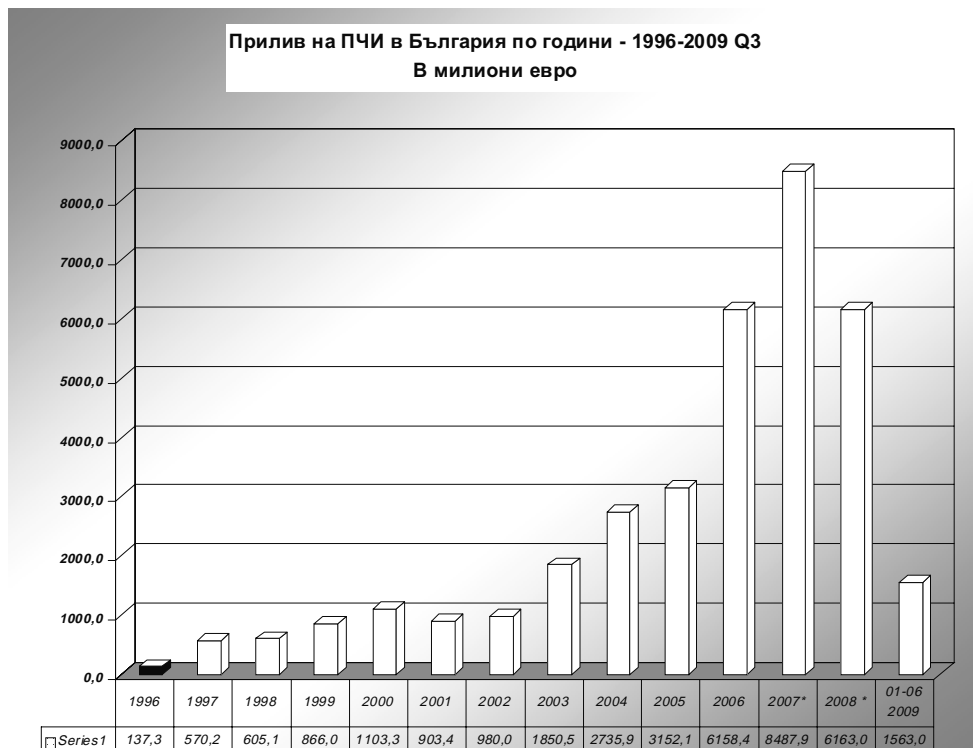
3. Ефекти на ПЧИ върху българската икономика

3.1. Нарастване и структура на ПЧИ в България

След края на войната на територията на бивша Югославия и постепенното умиротворяване на региона на Западните Балкани и особено след влизането на България в ЕС (1.01.2007 год.) в България навлязоха значителен по обем ПЧИ.

В периода 1996-2008 год.общата сума на влезлите в България ПЧИ възлизат на 33,71 млрд. евро. По вид инвестиции най-голямата част идва от дялов капитал, който възлиза на 19,8 млрд. евро от общата сума, от друг вид капитали, които възлизат на 10,71 млрд. Евро, а реинвестираната печалба възлиза на 3,74 млрд. евро. На Фиг. 1 се наблюдава годишното нарастване на ПЧИ в България, като по-значителни ПЧИ навлизат в България след 2000 год.

Фигура 1

Източник: БНБ

Структурата на ПЧИ по отрасли на икономиката показва, че значителна част от ПЧИ са натрупани по линия на покупка на имоти. Голяма част от ПЧИ са насочени към финансово посредничество, вътрешна търговия, строителство. Нарастват «инвестициите на зелено», които показват интереса на чуждестранните инвеститори към българския пазар и допринасят за построяването на нови и/или допълнителни мощности в определен отрасъл на икономиката. Друг показател за действията на чуждестранните инвеститори в България е реинвестирането на печалби от ПЧИ обратно в българската икономика. Статистиката не позволява да се прецени какъв процент от придобиването на недвижима собственост представлява закупуване на частни имоти и апартаменти и каква част са покупки на имоти за инвестиционни цели, което е важно за оценката на ефектите на ПЧИ върху икономиката. Фиг. 2 показва натрупването на ПЧИ по отрасли в периода 1998-2008 год.

От общия обем натрупани ПЧИ, сравнително малък процент е инвестиран в производството. Макар и бавно, през последните години нарастват ПЧИ в преработвателната промишленост. Най-значителни ПЧИ са ориентирани към стоманодобив, текстил и др.

ПЧИ в промишлеността са насочени в областта на автоматиката (Фесто от Германия, Язаки България ЕООД), на производството на електрически инсталации за автомобилната индустрия, на електрониката (Джонсън Контролс Електроникс България, Мелексис, Белгия, Грийнман, Великобритания), на аутсорсинга т.е на трансфера на бизнес процеси (Софтуер АГ.Германия) и т.н.

В България се развиват маркетингови услуги за привличане на ПЧИ в няколко основни направления, които са перспективни за развитието на икономиката. Това са информационните и комуникационни технологии (ИКТ), аутсорсинга, машиностроенето, електротехниката, електрониката. В областта на ИКТ, в България има определени традиции, което влияе благоприятно върху прехвърляне на някои дейности на чуждестранни фирми в страната. Това създава търсене и заетост на специалисти на вътрешния пазар и в някаква степен противодейства на нагласата на редица специалисти в сферата на ИКТ да напуснат страната с цел емиграция. Характерно за България е присъствието на средни по размер чуждестранни инвеститори от европейски държави в областта на ИКТ като те се възползват от сравнително по-ниските заплати на специалистите у нас. Данните показват, че на пазара присъстват около 12 големи по размер български софтуерни компании и 200 сравнително по-малки по размер фирми.

Аутсорсингът също се развива, който е ефективен поради сравнително по-ниските разходи за предлаганата услуга. ПЧИ в аутсорсинг обаче са твърде мобилни и лесно могат да се прехвърлят от страна в страна. Това прави политиката на чуждестранните компании извънредно променлива и носи риск от евентуално преместване на бизнеса извън България.

България има редица сравнителни предимства и традиции в машино-

строенето, електротехниката, електрониката и т.н. Новите членки на ЕС са реализирали значителни инвестиции в автомобилната промишленост. Автомобилните производители и техните доставчици са сред първите инвеститори в страни като Чехия, Унгария, Словакия, Словения и Полша. С инвестицията от френската фирма „Монтюпе“ за производство на части за автомобилостроенето, България също става част от тази експортна мрежа в областта на реалния сектор. В България има квалифицирана работна сила с ниски разходи на труд, подходяща за развитието на тези производства. Малкият размер на българския пазар в тази област не е отрицателен фактор, тъй като голяма част от продукцията е предназначена за износ.

Структурата на ПЧИ показва, че главна част от чуждестранните капиталовложения са насочени към непроизводителни отрасли, а не към сектори, работещи за износ. Тази структура на ПЧИ в България е твърде уязвима при настъпването на промяна и респ. влошаване на икономическата конюнктура в света, което и стана факт през 2008 год.

Още повече, че от началото на 2008 год. глобалната финансова криза влошава условията на бизнес и инвестиционните проекти на международно равнище рязко намаляват. Тази промяна в проектите на ТНК доведе до ограничаване на инвестиционните проекти и в България. Като резултат, от началото на 2009 год. ПЧИ в България започват да намаляват. През периода януари-април 2009 год. ПЧИ са с 968,9 млн евро по-малко в сравнение със същия период на 2008 год. Наблюдава се също свиване на ПЧИ по определени сектори на икономиката като например: търсенето на имоти от чуждестранни лица, частни или от фирми. Постъпленията от инвестиции в недвижими имоти са с 259,6 млн. евро, (58,1%) по-малко в сравнение януари-април 2008 год., като достигат 187,3 млн. евро (19,6 % от ПЧИ за периода).¹

Подобно на външната ни търговия, която над 50% е ориентирана към ЕС, чуждестранните инвеститори в България идват главно от страните-членки на ЕС. Главните инвеститори в България за периода 1996-2008 г. са ТНК от Австрия с 5,43 млрд евро, Белгия с 1,58 млрд. евро, Кипър с 1,76 млрд. евро, Германия с 2,19 млрд. евро, Холандия с 3,95 млрд. евро.

В периода януари-април 2009 год. ПЧИ от Холандия възлизат на 21,4%, от Германия на 7,8%, от Люксембург – 13,9%, от Австрия-8,0% , а от други държави – 39,9%. Сред държавите, извън пределите на ЕС, Русия е значителен инвеститор в България с 9,0%².

Факторите, които привличат чуждестранните инвеститори са свързани с постигнатата макроикономическа и финансова стабилност, приемането на България в ЕС, ниските разходи на труд. Таблица 1 показва, че българската икономика реализира положителен реален икономически растеж. Вътрешните инвестиции нарастват. Безработицата намалява. Инфлацията се повишава като постепенно се наблюдава и повишаване на средна-

¹ БНБ, Платежен баланс на България, януари-април 2009 г., 17 юни 2009, с. 10-11.

² Пак там, с. 11.

Фигура 2. Натрупване на ПЧИ в България по отрасли, 1998 – 2008 в %

Източник: БНБ

та месечна заплата. Същевременно има редица фактори, които обезкуражават чуждестранните инвеститори и те предпочитат други държави от региона. Те са най-вече свързани с лошата инфраструктура, непрозрачната съдебна система, корупцията и други отрицателни практики.

Към края на 2008 год. се наблюдава обрат в дългосрочната тенденция на растеж поради икономическата криза и през второто тримесечие на 2009 год. икономиката спада с 4,9 % спрямо същия период на 2008 год.

Ефектите на ПЧИ върху икономиката могат да бъдат оценени чрез показателя ПЧИ в БВП (Виж Фиг. 3). В периода 2000-2008 год. високият процент на ПЧИ в БВП, показва, че чуждестранните инвестиции имат положително отражение върху нарастването на икономическия растеж. През последните две години, България е с най-висок процент на ПЧИ в БВП, в сравнение с други държави от Централна и Източна Европа. Този процент започва да нараства след 2002 год., достига своя пик през 2007 год. – 28,9%, и започва да намалява през 2008 год. – 17,0%. Към 30.IV.2009 ПЧИ са 2,8% от БВП, при 5,6% от БВП за януари-април 2008 год. което съответства на нече споменатата тенденция на намаляване на ПЧИ в условия на влошена стопанска конюнктура.³

³ Този показател обаче дава ограничени възможности за оценка, защото не се отчитат други важни показатели, като населението на държавата, отраслите в които ПЧИ реално са привлечени и други.

Таблица 1. *Макроикономически показатели на България*

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008Q4	2009Q2
БВП млн. евро		19850	21882	25238	28898	34117		
Ръст на БВП %	5,0	6,6	6,2	6,3	6,2	6,0	3,5	-4,9
БООК % (1)	13,9	13,5	23,3	14,7	21,7	20,4		
Инфляция, к.г. %	5,6	4,0	6,5	6,5	12,5	7,8		
Безработица %	13,7	12,2	10,7	9,1	6,9	6,3	6,7	7,9
Средна месечна заплата в Евро		149,3	166	184	220	268	280	301
БВП на човек (Евро)		2551	2827	3278	4475			
Касов дефицит/ Излишък % от БВП		1,7	3,1	3,5	3,5	3,0	-4,4	1,2
Текуща сметка % БВП	-5,5	-6,6	-12,4	-18,4	-25,2	-25,4	-14,2 (юли 08)	-7,2
ПЧИ % от БВП		13,8	14,4	24,7	29,7	19,2	19,2	4,5
ПЧИ/дефицит на текущата сметка %		209,3	116,5	133,9	118,2	75,7	75,7	60,1

Източник: НСИ, БНБ

1. БООК – Бруто образуване на основен капитал

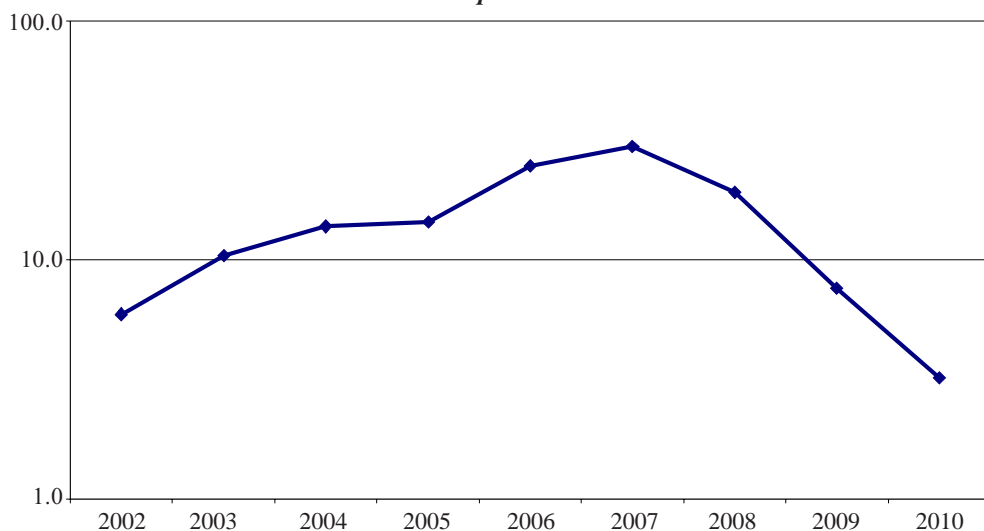
Значение за растежа на икономиката има бързината с която ПЧИ са „абсорбирани” от икономиката. Абсорбционната способност на икономиката означава способността на индустрията на държавата да оцени и внедрява нови продукти, да усъвършенства производството на определени стоки, повишаване на качеството, усвояване на по-високи технологии. Страните, които по-бързо абсорбират нарастването на вътрешните и чуждестранни инвестиции повишават в краткосрочен аспект икономическия растеж.⁴

Независимо от някои положителни тенденции, свързани с проникването на ПЧИ в сектора ИКТ или развитие на аутсорсинга, за България е определящо, че ефектът на ПЧИ върху икономиката е главно в непроизводителни отрасли – недвижими имоти, финансово посредничество, строителство, т.е. отрасли на икономиката, които пряко не влияят върху развитието на експортно ориентирани отрасли. В това отношение България изостава в сравнение с основните си конкуренти за привличане на ПЧИ, другите държави от Централна и Източна Европа.

ПЧИ влияят в макроикономически аспект, защото те допринасят за покриване на дефицита на текущата сметка на платежния баланс, който е твърде висок и достигна 21,6 % от БВП през 2008 год. Той се дължи главно на дефицита на търговския баланс, който се оформя поради вноса на енергийни носители. Таблица 1 показва, че отношението между ПЧИ и

⁴ Neuhaus, Marco, The impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: An Analysis for the Transition Countries of Central and Eastern Europe. Inaugural dissertation, Mannheim University, May 2005.

Фигура 3

ПЧИ в България -- % от БВП*Източник: БНБ*

дефицита на текущата сметка е високо, като след 2007 год. този процент намалява поради намаляването на ПЧИ. Същевременно дефицитът на текущата сметка на платежния баланс постепенно се свива поради намаляването на обема на вноса и износа дължащ се на свиването на икономическата активност в главните търговски партньори на България и по специално в Германия и Италия поради действието на икономическата криза.

3.2. Принос на ПЧИ за нарасване на многообразието в икономическата сфера

Натрупаните ПЧИ в България и структурата на ПЧИ показват нарасналата дейност на чуждестранните фирми в България върху икономическото развитие и многообразието на икономическия живот. В някои отрасли на икономиката в България присъстват стратегически инвеститори. Повечето чуждестранни фирми в България са малки и средни предприятия (МСП), учредени на основата на закупуване на дялов капитал или чрез „инвестиции на зелено”. Основна цел на сравнително по-малките фирми е намирането на вътрешен финансов ресурс и ПЧИ, които отварят нови възможности за производство и експорт. В България най-много ПЧИ са привлекли средните фирми от преработваща промишленост и от сектора търговия. Чуждестранните инвестиции се насочват също към микропредприятията, чийто обект на дейност са сделки с недвижими имоти.

ПЧИ определено влияят на производствената и експортна структура на България, което усилва многообразието в икономическата среда. На

основата на анкети и персонални интервюта, направени сред управляващите и/или служители на 200 фирми от София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Шумен, Разград, Петрич, Кърджали, Хасково, Благоевград от юли 2006 год. се оценява въздействието на чуждестранните фирми върху икономическото развитие в отделните региони на България.⁵ По-голямата част от наблюдаваните фирми спадат към МСП (в 30% от случаите с капитал, който не надхвърля 255 646 евро), 10% от наблюдаваните фирми имат капитал от 255 646 евро до 511 292 евро и едва 7% от фирмите са с капитал от над 25,565 милиона евро.

Сред наблюдаваните компании, преобладаващи са тези с по-малко от 50 работника, 18% от фирмите наемат от 101 до 500 работника, а едва 7% наемат над 500 заети. Те разпространяват продукцията си и/или услугата чрез пряка продажба на потребителя (при около 70% от фирмите), около 27% от тях имат собствена пласментна мрежа, 19% използват търговски представители и представители по продажбите и търговия на едро. Интересен е фактът, че половината от наблюдаваните компании изнасят своята продукция зад граница, и по-специално текстилни облекла, храни и други. Сравнително по-малките по размер фирми с чуждестранен капитал идват в България от Гърция, Турция, и също от Германия и др. Висока концентрация на чуждестранен капитал има в леката индустрия и услугите, поради бързата възвръщаемост от инвестициите.

Характерна особеност е че чуждестранните малки и средни предприятия (МСП), се концентрират в областта на търговията и услугите защото не изискват значителни инвестиции. Чуждестранните инвестиции в тежката индустрия като металообработване, производство на части за автомобили, металургия, енергия са едва 10% от общите ПЧИ на интервюираните компании. Подобно е положението при чуждестранните инвеститори, инвестиращи в електрониката, телекомуникациите, информатиката. Положителна е тенденцията, че към 2007-2008 год. ПЧИ нарастват в областта на информатиката,

Инвестициите на зелено от чуждестранния инвеститор е предпочитана форма на настаняване на пазара (в 67% от случаите). Все по-малко чуждестранни фирми се настаняват чрез приватизация (в 11% от случаите) и това потвърждава тенденцията към нарастване на «инвестициите на зелено» след приключването на приватизацията в България.

Около половината от фирмите с чуждестранно участие заемат 10% от пазарната ниша в която работят, 20% са тези с пазарен дял от 10 до 30%, около 70% от компаниите държат 30% от пазара на тяхното производство и/или услуга. Само 10% от фирмите държат преобладаващ дял от 50% до 70%.

Получените данни показват значително многообразие между бизнес организациите в България като фирмите с чуждестранен капитал постигат

⁵ Diversified World Development: FDI companies in Bulgaria, Quantitative Study, July 2006, Report, Prepared by Market Links.

добро равнище на интеграция на българския пазар. Повечето от половината от тях пласират продукцията и/или услугата на вътрешния пазар. Бизнесът се разраства, освен при МСП, които нямат финансов стимул за разширение. Това са фирмите, които работят на „ишлеме” в областта на текстила и където чуждестранният инвеститор е привлечен единствено от ниските разходи за труд.

Конкурентоспособността се основава на усилия към подобряването на предлагания продукт и/или услуга. Около 84% от управителите на фирми подчертават, че през последните години, компаниите им имат успех, като удовлетворението е по-високо сред големите фирми. Около 70% от МСП са подчертали, че срещат трудности при развитието на компаниите си и при опитите да повишават конкурентоспособността. Главно конкурентно преимущество за 65% от фирмите е по-високото качество на предлаганата стока и/или услуга, като 40% от фирмите считат, че предимството им е в по-ниските производствени разходи, по-доброто обслужване, бързината на доставките, възможността да познават и да се адаптират към пазара.

Компаниите с чуждестранен капитал до голяма степен се основават на приноса на чуждестранния инвеститор и главно под формата на трансфер на ноу-хау, оборудване и даване на възможности за износ. Около 36% считат, че тяхното технологично равнище е по-високо в сравнение с това на главните конкуренти на пазара, но 47% считат, че то е на равнището на главните производители в бранша. Около половината от фирмите с чуждестранно участие напълно са преоборудвали производствената си база, докато 30% – частично. Малка част от фирмите възнамеряват да обновят оборудването си и малко от тях заявяват, че нямат намерение да обновяват старото оборудване. Чуждестранният инвеститор има принос с инвестиции в нови технологии в 51% от случаите. Чуждестранната фирма предоставя също достъп до нови пазари и възможности за обучение и квалификация на работната сила. Около 88% от фирмите с чуждестранно участие получават финансова и технологична подкрепа от компанията майка, а именно: под формата на нов капитал при 35% от случаите, при 24% под формата на ноу-хау, и възможност за пряк достъп до клиентите при 17%.

Възможността за достъп до чужди пазари дава възможност на преобладаваща част от фирмите да разширят възможностите си за износ (при 85% от случаите) като износът е съществено подобрен именно поради участието на чуждестранната фирма.

Много от фирмите с чуждестранен капитал считат, че българският пазар има потенциал на растеж, нарастване на търсенето, нарастване на покупателната способност на населението особено след присъединяването на България към ЕС.

Основната част от бизнес ориентацията на фирмите с чуждестранен капитал е насочена към навлизането на пазарите на съседните държави от Балканския район. При една трета от фирмите се регистрира 30% растеж на производството през последните 5 години, една десета от тях увелича-

ват оборота с 50%, а 7% го удвояват. Спад се наблюдава при 6% от фирмите.

Ако се съди по професионалните и социални програми за работниците, прилагани от фирмите с чуждестранно участие, то може да се стигне до заключението, че в част от отраслите на българската икономика има сравнително добра абсорбция поради допълнителната квалификация на работниците. В две трети от фирмите има програми за професионално обучение, а само в една трета от тях липсват такива. Най-често се организират образователни курсове. В големите фирми се предлагат и програми за преквалификация на работниците, което ги прави по-гъвкави. Вероятно поради ограничаване на разходите, а и поради факта че повечето от фирмите с чуждестранно участие са МСП, изпращането на служители на обучение в компанията майка, и/или ползването на чуждестранни специалисти е много рядка практика.

В общи линии чуждестранните инвеститори успяват да постигнат целите си на българския пазар и да реализират стратегията си за локализиране като максимизират печалбите на основата на ниски разходи за труд. Намалването на инвестиционния риск и правната рамка, уреждаща чуждестранните инвестиции несъмнено влияят по посока ориентирането на чуждестранните фирми в България от пазарно – търсеци към експортно ориентирани.

Благоприятното развитие на чуждестранните компании, които се локализираха на българския пазар не означава винаги, че ефектът от тяхното присъствие на е бил изцяло положителен за икономическото развитие на страната. Данните за заплащането на работниците в чуждестранната компания не дават реална представа за истинското равнище на пазара, на разходите за единица работна сила.

Чуждестранният инвеститор печели от предимството да се локализира на българския пазар защото ползва най-ниското заплащане в Европа. Също така той възприема порочната практика да спестява от социалните и застрахователни плащания към държавата и в много от случаите плаща «на черно». Равнищата на заплатите са по-ниски в производството и са на равнища средни за България, (т.е. от 200 до 300 евро), докато управленският персонал получава значително повече.

Предполагаше се че след отпадането на квотите в областта на текстилното производство, малките фирми с чуждестранно участие, които работят главно на ишлеми и не са от значение за икономическото развитие ще се оттеглят от България. Независимо че дейността им помага за намаляването на безработицата в граничните райони на България, условията на труд и заплащане остават изключително ниски.⁶ Установяването на такива предприятия в леката промишленост не води до икономическо развитие.

⁶ В началото на 2007 г. най-голямата шивашка фабрика собственост на гръцка фирма изнесе производството си в Сърбия, тъй като вече няма да е възможно нормата на печалба да нараства за сметка на нарушените права на работниците.

Ето защо привличането на стратегически инвеститори и инвестиции в съвременни технологии е от особено значение за държавата. Икономическото развитие и привличането на качествени ПЧИ се основава на търсенето на нови конкурентни предимства за България, защото ниските разходи на труд не са достатъчно сравнително предимство и също така не съответства на икономическите и социални цели на България като страна-членка на ЕС, чиято цел е подобряването на икономиката, равнището на доходите и жизнения стандарт.

България се намира на етап на който произвежда главно преработени суровини, пластмаси, химикали, като в бъдеще се очаква да нарасне делът на средно и високо технологично обработени продукти. Предприемаческата активност в България е около два пъти по-ниска от средната за ЕС. Като правило фирмите в България се стремят да се задържат на пазара и имат много по-слаби възможности да инвестират в иновации. Относителният дял на иновативните предприятия възлиза приблизително на една четвърт от тази в ЕС. Това е и причината като основен източник за снабдяване с технологични иновации да остане главно външния пазар и респ. идването на ПЧИ. Независимо че по-голяма част от фирмите с чуждестранно участие биха инвестирали в ново оборудване, на практика тяхната дейност се свежда до внос на машини и оборудване, което не предполага осъществяването на иновационна дейност. Показателно е, че българското производство с чуждестранно участие е в по-голямата си част нискотехнологично и делът на високотехнологичните продукти остава сравнително нисък. При положение, че ПЧИ са концентрирани в по-големи градове, където се намира работна сила това предполага, че в по-малките населени места ПЧИ не могат да съдействат за преодоляване на безработицата и да задържат населението по родните им места, което несъмнено влияе върху тенденцията към миграция.

4. Нарастване на миграцията и влияние на паричните трансфери на емигрантите върху българската икономика.

4.1. Някои факти за българската емиграция

През последните 20 години България е държава, която генерира миграция. Високата миграция се дължи на политическите и икономически сътресения от началото на 90-те години на XX век. Съгласно преброяването на населението от 1992 год. и от 2001 год. броят на емигрантите в този период възлиза на около 196 000, докато само 19 000 са се върнали обратно в България. Съгласно данните от Националния статистически институт (НСИ) около 22 000 са напуснали годишно България в периода между двете последни преброявания 1992 и 2001.⁷ От 1989 г. досега близо 1 000 000 души са напуснали страната, а живеещите в чужбина към г. 2007 г. са око-

⁷ Kalchev, Y. Census of Population, Housing Sector and Rural Entities (farms) in 2001, vol. 6 Sample studies, book 3 Territorial Mobility of Population, NSI, 2002.

ло 750 000 души. В проучване на Международната организация за миграцията през 2005 год. емигрантите са възлизали на 937 341 души или 12,1%.⁸ Съгласно неофициални данни българската диаспора по света възлиза на 1,2 милиона души като не се отчита старата емиграция.или към 2008 год. 15,8% от българите живеят зад граница. Емиграцията е един от главните фактори за намаляване на българското население.

Съгласно Обзора за работната сила на Евростат общият брой на емигрантите в Европа е сравнително нисък с изключение на тези, които са се настанили в Испания. Около 100 000 човека текущо пребивават в Испания, а общо в Европа пребивават около 200 000 човека.⁹ Други държави в които се оформя колония от български емигранти, това са Гърция, Германия, Италия, Холандия. (Виж Таблица 2)

Таблица 2. *Брой на българските емигранти по страни*

Държава	Брой емигранти	Година	Източник
Турция	480 800	2000	Чуждо население по страна на техния произход,
Испания	60 174	2006	По издадени разрешения за престой, Министерство на работната сила и социални въпроси, Испания, 2006.
Германия	46 818	2007	Федерална статистическа служба, Германия, 2008
Гърция	24 987 – други официални източници: 70 000	2007	Издадени разрешения от Министерство на вътрешните работи, 2007.
САЩ	25 415	2000	Наличност на български емигранти, Преброяване в САЩ, 2000
Италия	19 924	2007	Издадени разрешения за пребиваване, Италианска статистическа служба, 2007
Канада	15 955	2006	Статистическа служба, Преброяване в Канада, 2006.
Австрия	6910	2007	Статистика Австрия, 2007
Чешка Република	4 600	2005	ОИСП 2007
Холандия	2 202	2007	Статистическа служба на Холандия, 2007

Източник: Migration in Bulgaria: A Country Profile 2008, p. 18, Federal Statistics Office of Germany (2008), <http://www.destatis.de>, А. Александров, Българската емиграция в Гърция, 2007 публикация по проекта Sustainable Development in a Diverse World, (SUS.DIV)

⁸ А. Chindea, М. Majkowska-Tomkin, Н. Maltila, I. Pastor, 2008, Migration in Bulgaria: A Country Profile, Ed. By Sh. Siar, International Organization for migration (IOM), www.iom.int

⁹ Eurostat, Labour Force Survey, 2007, http://ec.europa.eu/employment_social/news/2007/nov/bgro.pdf

Горепосочените данни относно българската миграция се основава на официална статистика. По непотвърдени данни обаче пребиващите зад граница българи са значително повече. Така например броят на българите пребиващи дълго време в Гърция възлиза на около 200 000 човека като 35-40% от тях пребивават в Солун и на територията на Северна Гърция.¹⁰

След влизането на България в ЕС настъпва известна промяна. Оформя се тенденцията към повишаването на сезонната (циркулярна) миграция, вместо на постоянната. Този процес се дължи на нарасналата временна мобилност на ниско квалифицираната работна ръка вследствие отпадането на България от Шенгенския списък. Темпът на нарастване на ниско образованата работна ръка от България възлиза на 5,8% от общия брой емигранти.¹¹

За разлика от по-ранни периоди, когато българската трудова миграция се насочва към Германия и САЩ, през последните години сравнително по-ниско квалифицираните временни мигранти се насочват към Гърция и Испания. При много от случаите, временно пребиващите се установяват и стават постоянни емигранти.

Изтичането на значителна част от квалифицираната част на българското население се дължи главно на икономически фактори, на безперспективност пред младите хора да се реализират професионално в България. В Таблица 1 ясно проличава, че България е с нисък БВП на глава от населението. През 2009 год. на глава от населението се пада около 40% от средната стойност за страните-членки на ЕС. Освен това заплащането в България продължава да е ниско и изостава в сравнение с това в останалите държави от ЕС. Миграцията има несъмнено икономическо измерение поради лишаването на българския трудов пазар от специалисти и работници. Поради нарасналата икономическа активност в периода непосредствено преди глобалната финансова и икономическа криза, някои български и чуждестранни предприятия изпитваха затруднения при намирането на специалисти и работници и дори се появиха мнения, че България трябва да внася чужда работна ръка.

С влизането на България в ЕС се предполагаше, че доходите на населението ще растат и респ стимулите за миграция ще намаляват. Отпаднаха редица ограничения пред трайното установяване на работещи българи в чужбина. Това означава, че значителна част от специалистите и работниците при възможност ще предпочетат да работят там където биха получавали по-високи доходи. При някои професии не достигат кадри в страната. Това е пречка и пред чуждестранните компании за които един от главните приоритети е привличането на квалифицирана работна сила. Възмож-

¹⁰ А. Александров, Българската емиграция в Гърция, 2007 публикация по проекта Sustainable Development in a Diverse World, (SUS.DIV)

¹¹ World Bank, Development Prospects Group, 2008, Migration and Remittances Factbook, www.worldbank.org

но е също липсата на квалифицирани работници да забави нарастването на ПЧИ, които спомагаха в предкризисния период за високия икономически растеж в страната. Във връзка с това зависимостта между ПЧИ и миграцията е валидна и за България.

4.2. Паричните трансфери от българските емигранти и ролята им за преодоляване на бедността

През последните години се появяват проучвания, че миграцията може да влияе положително върху икономиката на страната на произход на емигрантите. Това се дължи на действието на три компенсаторни механизма, които в някаква степен ограничават загубите на образована и квалифицирана работна ръка в страната с висока емиграция, (известно като изтичане на мозъци), както и като средство за избягване на бедността. *На първо място*, циркулярната миграция дава възможност на емигрантите да се движат в продължение на дълъг период от време между родната страна и чужбина. Вероятно това може да облагоденствва обмена на знания. *На второ място*, образуването на диаспора служи за развитието на търговските връзки между държавата на произход на емигрантите и държавата, където те са се установили. Засилват се търговските връзки, което улеснява трансферът на капитали и обмена на технологии. *На трето място*, нарастването на паричните трансфери, които емигрантите изпращат обратно в родината си, допринася за намаляване на бедността и за повишаване на общото благосъстояние, което оказва благоприятен ефект върху макроикономиката.

От трите компенсаторни механизма за България са от значение последните две, а именно движението на временните емигранти и пренасянето на нови умения и знания, което не може да се оцени. Поради това главният ефект е повишаването на паричните трансфери от българската трудова миграция и тяхното отражение върху финансовото състояние на редица български семейства.¹²

Паричните трансфери са от значение за редица страни от Централна и Източна Европа, за много развиващи се държави от Азия и Африка. По оценки на Световната банка, над 10% от паричните преводи на емигрантите се влагат в образование и спестявания. Около 5% се използват за осъществяване на инвестиции или подпомагане на частен бизнес. Основната част обаче от тези преводи отиват за храна и облекло на домакинствата, които получават значителна помощ чрез тези средства.

През последните десетилетия размерът на паричните преводи от българските емигранти нарастват устойчиво (в номинално и реално изражение) и текущо представляват значителен източник на доходи за редица семейства. (Фиг. 4). В периода 1996-2008 год., в страната са влезли общо

¹² Паричните трансфери на емигрантите са онази част от емигрантския доход, който под формата на пари и стоки, се трансферират обратно в родината на емигрантите, главно с цел поддържане на тяхните фамилии останали там.

13,03 млрд. долара. Този финансов поток съвсем не е точен защото в статистиката се отчитат само официално регистрираните банкови преводи. Значителни парични потоци вървят по линия на скрития трансфер на пари в брой, извършван по най-различни начини. По някои оценки, размерът на паричните суми изпращани от емигрантите възлиза средно годишно на общите вноски, които населението плаща за режийни издръжки. Като ефект от миграцията, след ПЧИ, преводите от емигрантите от чужбина са значителен източник на външно финансиране.

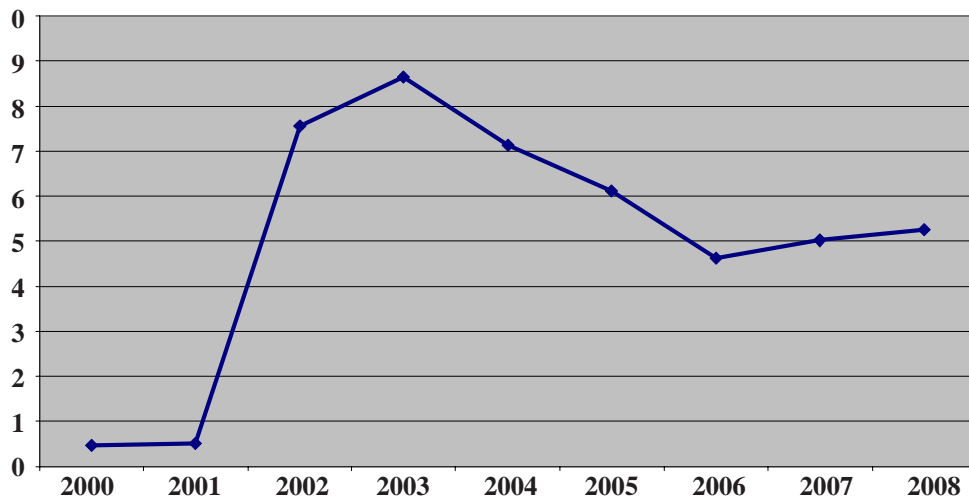
Фигура 4

Източник: Световна банка

За много държави паричните трансфери на емигрантите съставляват все по-нарастващ относителен дял от БВП в редица държави от Югоизточна Европа, както и за бившите съветски републики. Паричните преводи от емигранти представляват повече от 20% от БВП в Молдова, Босна и Херцеговина и повече от 10% в Албания, Армения, Таджикистан. За България този показател също нараства, като той е най-висок в периода 2002-2004 год. със средно 7,37% от БВП. След този пик паричните вноски на емигрантите се стабилизират на около 5% от БВП. (Фиг.5). Паричните трансфери на емигрантите представлява сравнително значителен процент от БВП и това косвено влияе на нарастването на икономическия растеж. Съгласно статистиката през 2009 год. паричните трансфери от българската трудова миграция вероятно ще намалееят със 7% поради спада в икономиките на развитите държави и особено в Испания и Гърция.

Фигура 5
Размер на изпратените суми от българската
трудова миграция като % от БВП

Източник: Изчислено по данни от Световна банка, и www.stat.bg

Оценката на ефекта на паричните трансфери на емигрантите върху качествените промени в икономиката трудно може да се прецени. В обзора на Световната банка от 2007 год. се подчертава, че 80% от българските емигранти не изпращат парични трансфери.¹³ Сред емигрантите, които правят парични трансфери към България, една част от тях изпращат 30% от средния доход, а 49% от тях превеждат пари един път в месеца.¹⁴

В общи линии за много български семейства, паричните трансфери са източник на доходи, които допринасят за смекчаването на тяхната икономическа и финансова нестабилност и предотвратяване на бедността. Съгласно данните от август 2009 год. 20% от българското население живее около линията на бедността. Прагът на бедност от януари 2009 е 97 евро. Средната работна месечна заплата е около 220 евро и е най-ниската от страните в ЕС. Съгласно приблизителните оценки вноските на емигрантите от чужбина повишават доходите на около 300 000 български семейства.

Повишаването на финансовите възможности на част от българското население, благодарение на паричните трансфери от емигрантите, разширява възможностите за образование и инвестиции. В България паричните

¹³ World Bank, 2007, Migration and Remittances – Eastern Europe and the Former Soviet Union.

¹⁴ B. Quillin, C.Segni, S.Sirtaine, I.Skamnolos, 2007, Remittances in the CIS countries: A Study of Selected Corridors, Chief Economist's Working Paper Series, Europe and Central Asia Finance and Private Sector Development Department, World Bank, Vol. 2, No2.

вноски на емигрантите служат главно за закупуване на имоти, които се отчитат като ПЧИ. В това отношение трансферите на работещите зад граница са финансов ресурс за българската икономика и имат значение за развитието на регионите.

Паричните трансфери имат също известни отрицателни ефекти върху икономиката. Вероятно притокът на свежи пари от емигрантите е довел до намаляване на стимулите за търсенето на работа. Може да се предположи че увеличаването на паричните трансфери от емигранти вероятно е намалил натиска над пазара на труда за намаляване на безработицата. Нарастването на доходите на част от българското население води до нарастване на разходите за потребление, което оказва натиск над търговския баланс за внос на стоки за потребление. Това влияе на общото равнище на вътрешните цени и води до нарастване на инфлацията. Фиксираният курс на българския лев към еврото не позволява да се отчетат скритите тенденции на вероятно повишаване на курса на националната валута и по този начин да се прецени и намаляването на конкурентоспособността на местните стоки и услуги.

Паричните трансфери са по-малко устойчив източник за доходи в чуждестранна валута за редица държави и за България. Докато капиталовите потоци нарастват по време на благоприятни икономически цикли и сравнително намаляват при спад на икономическата активност и/или криза, което ясно пролича по време на глобалната финансова криза, то паричните вноски от емигранти имат анти-циклично действие върху държавите на произход на емигрантите. На практика в България намаляването на темпа на растеж на трансферите, поне този обем, който е обхванат от банковата статистика, се дължи на спада на икономическата активност в развитите индустриални държави, вследствие глобалната финансова криза. Паричните трансфери сравнително намаляват и само частично ще поддържат финансово част от населението. Намаляването на ПЧИ в недвижими имоти се дължи до голяма степен на ограничаването на покупките на недвижимата собственост от българи, живеещи постоянно в чужбина.

През последните години ПЧИ и паричните трансфери са значими финансови потоци, които въздействаха благоприятно на макроравнище, съдействаха за икономическия растеж и за нарастване на заетостта и доходите на част от населението. Ако не бяха паричните трансфери на емигрантите бедността в България би била по-значително.

Заключение

➤ Международната глобална финансова криза и икономическата рецесия повлия по посока намаляването на прилива на ПЧИ. Спадът на ПЧИ обуславя отрицателния ръст на икономическия растеж, който в предишни периоди беше подхранван от тяхното нарастване. Предприятията с чуждестранно участие също са ограничили силно своята дейност и поради трудното получаване на кредити от банките.

➤ Независимо от факта, че паричните трансфери са относително устойчиви, защото независимо от известно спадане на доходите на българската трудова миграция, се предполага че тя ще продължава да изпраща парични средства на близките си, спада на тези трансфери ще се отрази силно на платежоспособността на българските домакинства. Още повече че безработицата нараства, като от началото на кризата са съкратени от работа 297 500 човека като дългосрочно безработните възлизат на около 80 000 човека.¹⁵ Намалването на паричните трансфери ще засегне домакинства, особено тези, които имат задължения към банки и други натрупани плащания.

➤ Ограничаването на притока на ПЧИ още повече изостря конкурентната борба между държавите от Централна и Източна Европа за тяхното привличане. Това налага търсенето на нови сравнителни предимства за България, които са насочени към привличането на ПЧИ в развитието на експортно-ориентирани отрасли, в инфраструктурни проекти. Необходимо е възобновяване на притока на финансови средства от структурните фондове на ЕС като реакция срещу намаленото външно финансиране.

Литература

1. Аутсорсингът-същност и развитие, 2006, Министерство на икономиката и енергетиката, 1-26, www.mee.government.bg

2. В. Маринов, Международната трудова миграция: икономически аспекти, УНСС, 1-55

3. Национална стратегия на Република България по миграция и интеграция (2008-2015), 1-38

4. K.P.Sauvant, P.Mallampully, P.Economou, 1993, Foreign Direct Investments and International Migration, OECD Conference, 1-35.

5. Mintchev, V., and V.Boshnakov (2007). „Empirical assessment of the attitudes of Bulgarian return migrants”, Economic Thought, No 5. (in Bulgarian and English)

6. Mintchev, V., and V.Boshnakov (2006). „The profile and experience of return migrants: Empirical evidence from Bulgaria”, South-East Europe Review for Labor and Social Affairs (SEER), Hans-Bockler Foundation, No.2.

7. Rangelova, R., K. Vladimirova, S. Blazheva, Y. Kalchev, V. Minchev and V. Boshnakov (2006). „Gender dimensions of Bulgaria’s new migration: Policy implications”, Economic Studies, No.1, Sofia: Institute of Economics at BAS.

7. Mintchev, V., Y.Kaltchev, V.Goev, V.Boshnakov (2004). „External migration from Bulgaria in the beginning of the XXI century: Estimates of potential emigrants’ attitudes and profiles”, Economic Thought, XIX, Yearbook of the IE at BAS.

9. R.Ranguelova, K.Vladimirova, Migration from Central and Eastern Europe, South-East Europe Review for Labour and Social Affairs, 7-30, www.cceeol.com

10. Th.Xenogiani, (2006), Migration Policy and its interactions with aid, trade and foreign investment policies; A background paper, OECD Development Centre Working Paper, 249, 61.

¹⁵ По данни от Министерство на труда и социалната политика.

11. L.T. Katseli, R.B. Lucas, Th. Xenogiani, (2006), Effects of migration on Sending Countries: What Do We Know and What Can We Do?, Working Paper, 250, June.
12. Foreign Direct Investment: A Lead Driver for Sustainable Development? Economic Briefing Series No1.
13. M. Baldwin-Edwards, (2004), Sustainable Development and Emigration: the contemporary Balkans and the EU, South-East Europe Review for Labour and Social Affairs, 1, 9-14.
14. A. Ivlevs, J. de Melo, (2008), The Brain Drain and Trade: Channels and Evidence, EUDN Working Paper, 06.
15. A. Ivlevs, (2006), Migration and FDI in the Globalization Context: The Case of a Small Open Economy, Centro Studi Luca d'Agliano, Development Studies Working Paper, 209, March.
16. E. d'Agosto, N. Solferino, G. Tria, (2006), The Migration and FDI Puzzle: Complements or Substitutes? October.
17. M.Kugler, H. Rapoport, Skilled Emigration, Business Networks and FDI, Category 7: Trade Policy, CESIFO Working Paper, 1455.
18. B. Javorcik, C. Ozden, M. Spatareanu, G. Neagu, (2006), Migration Networks and FDI, World Bank Policy research Working Paper, 4046, November.
19. Ch. Uk Kim, (2006), Immigration, FDI and International Trade, *ckim3@uoregon.edu*.
20. E. Markova, B. Reilly, July 2006, Bulgarian Migrant Remittances and Legal Status: Some micro-level Evidence from Madrid, Sussex Migration Working Paper No 37, University of Sussex, 1-12.
21. С. Костадинова, Българските емигранти – повече ползи, отколкото загуби за България, Институт за пазарна икономика, www.ime.bg.
22. A.Zaiceva, K.F. Zimmerman, July 2008, Scale Diversity, and determinants of labour Migration in Europe, IZA DP No 3595, , p. 1-40.
23. T. Xenogiani, 2005, Policy Coherence for Development: A Background Paper on Migration Policy and its Interactions with Policies on Aid, Trade and FDI, OECD, 1-50.
24. F. Pissarides, P.Sanfey, S. Tashchilova, 2006, Financing transition through remittances in South-eastern Europe: The case of Serbia, EBRD, 1-17.
25. P. Giuliano, M. Ruiz-Arranz, 2005, Remittances, Financial Development, and Growth, IMF Working Paper, 1-39.
26. R.Munz, Th.Straubhaar, F.Vadean, N.Vadean, 2007, What are the migrants' contributions to employment and growth? A European approach, HWWI, Migration Research Group, 1-36.